

*Lehetne úgy, hogy jobbágysorsba döntjük
Hóhéraink, s magunk leszünk urak.
Dehát ez éppoly türhetetlen volna,*

*Mint eddig volt — csak persze, önekik.
Igazságunkat játszanók el ezzel."*

E kétely, mint általában a paraszthaborúk letisztulatlan ideológiája, történelmi szükségszerűséggel vezetett a tragédiához.

Székely János meg is elégszik ennyivel. A bukás halálos diagnózisának feltárása után Dózsát a vég előtt látjuk viszont. Dózsa alakja azonban már nem törpülhet újra a Nándorfehérvár előtívé. Zápolyának, aki kejes gyönyörrel lesi, hogyan fog eltiport ellenfele kegyelemért eszedkelni, emelkedett tudattal végja a szemébe:

*„Túl gazdag sors jutott ki énnekem,
Semhogy még adhass valamit”.*

S a bukásában is nagyszerű hős láttán a görög drámákból ismert katarzisz élményével csukja be a könyvet az olvasó.

Ezek után, gondolom, nem hat újszerűnek a mű formai megoldására vonatkozó néhány megjegyzésem. Székely János Dózsája ugyanis szokatlan jelenség; az első pillanatban csak azáltal, hogy elbeszélő költemény — ma, túl a XX. század delén! De szokatlan azért is, mert ha már elbeszélő költemény, azt várnánk, hogy modern akarjon lenni — s csak remekbő készült művolta figyelmeztet, hogy az!

Ha már annyit emlegettem, engedtessek meg illusztrációért a drámához fordulnom, azért is, mert talán a színház révén itt a legszembetűnőbb az erjedési tendencia, amely, mint művészetet az irodalmat is megérintette; amely az antik, a klasszikus, vagy re-

naissance dráma szerkesztési elveit egyaránt felrúgja, hogy építőköveiből felhasználja a számára szükségést. Konkrétabban Brecht alkotóművészetére utalnék, melyben az említettekén túl a drámát kiszélesedni látjuk a líra, s még inkább az epika irányába. Ilyen értelemben ítélem modernnek Székely János Dózsáját. Az epikus magvú művet az én-forma líraivá, az ellentétek „hamleti” harca hangsúlyozottan drámaivá avatja. (Ezért tartottam jogosnak story, jelenet, vagy cselekmény képleteket használni!) S dicséretére legyen mondva: Székely nem fitogtatja eszközeit, de hiányérzetünk lenne, ha nem élne velük! A poema megjelölés pedig az „elbeszélő költemény” terminológiával ellentétben és tökéletesebb hiányában finoman utal a mű művoltára.

Mindehhez, mintegy ráadásként járul a poema minden modern modorosságtól mentes, erőteljes nyelve, Székely mértékkel adagolt egészséges humora, amely néha a legmeggrázóbb jelenetet is gúnyossá oldja, elviselhetővé színezi:

*„Vágyazzatok az istenért, bakók,
Nehogy hozzája érjete, hisz éget!”*

— mondja Dózsa a tüzes trónról izzó koronájával bibelődő hóhérainak.

Székely János kitűnő „drámai költeménye” örökérvényű mondanivalót tartalmaz: a szabadságért bukásában is nagyszerű emberi küzdelem lírai életrajzát nyújtja az olvasónak. A költő tisztán lát, saját nyelvén beszél — érdemes figyelni rá! (Bukaresti Irodalmi Könyvkiadó, 1964.)

LOVRITY ENDRE

EGY ÉV LEGJOBB NOVELLÁI

KÖRKÉP 65

A kötetet forgatva egy év novellaterméseinek javával ismerkedik az olvasó. Akár tudatos elemzőszándékkal közelít a művekhez, akár a történetekbe belemérvülve a véleményalakítás spontán összetevőit hagyja érvényesülni, egy bizonyos ponton túl az egyes művekhez kapcsolódó ítéletek a mai magyar próza értékelésévé állnak össze. És a kötet célja ez: körképet adni. Ha irodalomtörténeti szempontból erőszakoltnak is tűnik a naptári év adta keret, a tudományos értéktételek kikristályosodása előtt éppen merev objektivitásával veszi elejét az önkényes szelektálásnak. Rátkai Ferenc és Tóth Gyula, a kötet szerkesztői, elfogulatlan és körültekintő válo-

gatásukkal elősegítették ennek az objektivitásnak az érvényesülését.

Jó mű az, amelyik elismerteti az író módszerét, látásmódját. Szép számmal vannak a kötetben olyan elbeszélések, amelyek bár egymástól elütő stílustörekvések kifejezői, belső harmóniájukkal, önálló hangvételükkel, az alkotói szándék tökéletes megvalósulásával elhárítanak minden normatív számonkérést. Ilyen öntörvényű alkotás pl. Mesterházi novellája (*Szép, mint a halál*). Novellisztikus cselekmény szinte nincs is: az elbeszélő látásmódja feldolgozatlan, nyers élettényei sorakoznak előttünk. A divatosnak számító asszociációs technika szerény és hasznos

eszközzé nemesedik, és szerencsésen segíti elő a hős belső megfeszülésének nyomkövetését. Moldova világa szöges elmenté az előbbinek, mégis a félegális vagánysors visztonagságai, groteszk fordulatai magukkal ragadják az olvasót, félretetik vele esetleges irodalmi előítéleteit. Mindennek az ökonomikus lényegretörő elbeszélsmód és a nyelvi ötletek adnak stílusos keretet. Galambos története (*Fekete kötés*) is eleven sodrású, és különösen örvedetes, hogy ezúttal az író kitekintést ad durva, erőszakos ösztönökben bővelkedő világából. Tamási és Goda írásai meg éppenséggel meghitt belső szépséget, a természettel való összeforrottságot sugároznak.

A novellák témaköre változatos: olvashatunk a tsz-vezetők sokszor emberfeletti munkájáról (Mocsár, Urbán), az öregek helyzetéről, a falusi szülők — városi gyerekek ellentétéről (Fekete, Gerelyes, Timár), a cigánykérdésről (Simonffy), a néptől elszakadt vezető tragédiájáról (Gáll). Mind-mind olyan kérdés, amelyet fontosnak, elevennek, megoldandónak és ábrázolásra érdemesnek tartunk. Mi az oka annak, hogy gyakran mégsem teljes az esztétikai hatás?

Horváth Zsigmond úgy találja, hogy a kötet főmotívuma a „rossz lelkiismeret, a szegény.” (Új Írás, 1965. 5.) Kissé tágabban értelmezve megállapítását, általában jellemzi az elbeszéléseket az erkölcsi kérdések iránt való érzékenység, egy bizonyos moralizálási hajlam. Ez pozitívan is értékelhető, és irodalmunk eszmeiségét, íróink társadalmi felelősségtudatát látjuk benne megnyilvánulni. De mintha mégsem lenne minden rendben! Talán az a baj, hogy túlságosan is előtérben van a publicisztikai értelemben felfogott probléma. A mű genesisében az ábrázolandó konfliktus megelőzi a tényleges esztétikai munkát: az alapok megformálását, az írói mondanivalót magában hordozó látásmódot. Ezért marad általános a kérdésfeltevés, és csak a kidolgozás folyamán öltözik mai jelmezbe. Így aztán természetesen a mával való kapcsolata többé-kevésbé felszínes, külsődleges marad. Másképp nem is lehet. A „probléma” csak akkor oldható meg igazán újathozóan, valóban tartalmasan, ha nem megoldása a cél, ha megmarad eszköznek, és egy általános esztétikai látásmód közvetítésére szolgál. Az alakok ábrázolása sem merülhet ki a kiszemelt

problémához való viszonyuk megmutatásában. Vajon várható-e a cigánykérdés, vagy az öregek helyzetének termékeny átgondolása, ha megmaradunk a jelen állapot rögzítésénél. Az ilyen kérdésfelvetés csak az általános humánium szellemében fogant közhelyeket szülhet. A probléma helyett a problémával viaskodó alakot kellene megragadni, akinek eleven belső világa a kérdés mélyebb, korszerűbb vonatkozásait tárná fel.

Mintha a kötet szerzőinek többsége idegenkedve attól, hogy mélyebbre hatoljon anyagában, és a mindennapiban, a szokványosan keresse az újat, az eddig észre nem vettet, a lényegest. Egyfajta vonzódás figyelhető meg a teátrális összecsapások, civódások, megdöbbentő fordulatok iránt. Mintha íróink nem ismernék el a valóság nagyobb, lassabban, de alaposabban formálódó felét. Jellemző, hogy a 33 novellában sokan halnak meg és gyakran talán feleslegesen (Végh, Timár novellái). Az a sejtelmé támad az olvasónak, hogy legalább egy embernek el kell költöznie az élők sorából ahhoz, hogy elég csattanósrá sikerüljön egy mai novella.

Sokszor azonban az ember belső világa felé fordulás sem a legszerencsésebb. Akad a válogatásban néhány olyan novella, amelynek magva egy-egy pszichikai folyamat. Ahogy az eddiegekben az etikai probléma tolakodott előtérbe, itt mintha a pszichológiai mag lenne öncélú. A pszichológiai oldal nem kapcsolódik szervesen a novellák etikai, szociológiai síkjához, és már-már az a benyomása támad az olvasónak, hogy az egész történet egyetlen feladata az illusztráció, hogy az csupán a pszichológiai szemléltető ábra szerepét tölti be. A tulajdonképpen mag hol lefojtott ellenségeskedés, hol ideges dühkitörés, hol szadizmusba torkolló hatalmaskodási hajlam (Szabó I., Sipkay, Várkonyi). Nem mindig igazi lélekábrázolás ez, a lelkifolyamatok nem minden esetben valamilyen tudati tartalmat tárnak fel, csupán a pszichikai mechanizmus működését mutatják.

A technika kiállításában is kitűnő Kőrkep 65-tel hasznos gyűjtemény kerül az olvasók kezébe. Mindnyájunk számára élvezetes lemérni prózairodalmunk fejlődését. Érdeklődéssel várjuk a kiadó ígérének beváltását, a Kőrkep 66-ot és 67-et. (*Magvető könyvkiadó, 1965.*)

FEJÉR ADÁM

MONOGRÁFIA MIKES LAJOSRÓL

DERSI TAMÁS: A REJTÉLYES DOKTOR

Századunk elejének számtalan író és politikus alakja van, aki számunkra sokszor még mindig csak közhely. Legendákban élnek, melyet a bámuló

vagy ellenszenvező kortársi emlékezés vont köréjük. Pedig mindinkább itt lenne a reális elemzés, a helyretétel, a legendák szembesítésének ideje: a mai